

УДК 342 : 31

Гриценко В. Г., професор кафедри правознавства
факультету історії та права, к.ю.н., доцент,
заслужений юрист України

Напрями оптимізації органів судової влади

У статті розглянуто шляхи оптимізації органів судової влади, розкривається зміст окремих положень реформування органів судової влади в Україні.

Ключові слова: судова влада, напрями оптимізації, реформування, суд, шляхи вдосконалення.

В статье рассмотрены пути оптимизации органов судебной власти, раскрывается содержание отдельных положений реформирования органов судебной власти в Украине

Ключевые слова: судебная власть, направления оптимизации, реформирования, суд, пути совершенствования.

The article examines ways of optimization of the judiciary, disclosed the content of certain provisions of the reform of the judiciary in Ukraine.

Keywords: judiciary, areas of optimization, reforming the court, ways of improvement.

Європейський вибір України обумовив оновлення та реформування нормативно-правової бази регулювання діяльності органів державної влади в цілому. Ратифікація Угоди про асоціацію [1], зміна органів державної влади, оновлення бюрократичного апарату та переосмислення правових здобутків нашої держави стали передумовами процесів глобальної трансформації нормативних підходів до впровадження Концепції адміністративно-правової реформи в Україні. Так як процес адміністративно-правового реформування є перманентним, особливо значимим в умовах сьогодення є стадійний план дій з розробки нового формату органів судової влади як суб'єктів правоохоронної системи України.

Актуальність нашого дослідження безспірно впливає із суті адміністративно-правових відносин і характеризується необхідністю розробки оптимізаційних моделей, шляхів вдосконалення, покращення, уніфікації, гармонізації і апроксимації законодавства України до кращих традицій правового регулювання як європейської спільноти, так і світу. Такі шляхи оптимізації є надбанням всієї науки адміністративного права України і ми спробуємо системно їх висвітлити у цьому дисертаційному дослідженні та запропонувати власні напрями, шляхи оптимізації органів судової влади з метою внесення подальших змін у національне законодавство.

Стан наукового дослідження. До питання шляхів вдосконалення органів судової влади зверталось доволі багато вчених-правників, серед яких можна зазначити О.М. Бандурку, В.М. Бевзенка, В.І. Борисову, Ф. Вільямса, О.В. Губанова, Т.Є. Дунаєву, В.С. Зеленецького, О.Г. Кальмана, Н.П. Матюхіну, М.І. Мельника, С.С. Мірошниченка, А.Й. Осетинського, О.С. Проневича, Н.В. Сібільову, М.І. Сірого, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, Л. Філіпса, В.І. Шакуна, О.Ю. Шостко, О.Н. Ярмиша та інших.

Виклад основного матеріалу. Першим напрямом оптимізації органів судової влади України як суб'єктів правоохоронної системи має бути розмежування конкуруючих юрисдикцій спеціалізованих судів. Так, уже тривалий час існує проблема визначення юрисдикції господарських та адміністративних судів у вирішенні тих чи інших категорій справ. Зокрема, Н.Б. Писаренко вказує на необхідність такого розмежування в частині розгляду спорів у сфері господарської діяльності, де одним із суб'єктів є суб'єкт владних повноважень [2, с. 78].

Для того, щоб конкретно визначити критерій розмежування компетенції адміністративних і господарських судів, слід звернутися до тих положень доктрини адміністративного права, в яких сформульовано вирішальну особливість адміністративно-правових відносин. Такою особливістю є обов'язкова участь як однієї зі сторін носія юридично владних повноважень, якими його наділяють адміністративно-правові норми щодо інших суб'єктів.

В той же час, на думку В.С. Щербини, як представника господарсько-правової доктрини, до ознак господарських правовідносин належать, зокрема, поєднання приватних інтересів виробника та публічних інтересів [3, с. 7]. В той же час, наявність такої ознаки є достатньою для відокремлення в складі господарських відносин тих правовідносин, які можуть і повинні бути врегульовані нормами адміністративного права.

Викладені положення дозволяють охарактеризувати адміністративно-правовий вплив на господарські відносини, який стосується функціонування управлінських інститутів публічної влади щодо створення умов для реалізації і захисту прав і свобод громадян, інтересів юридичних осіб у процесі здійснення ними господарської діяльності або участі в цій діяльності. Обов'язковими учасниками адміністративних правовідносин у сфері господарювання мають бути управлінські інститути публічної влади (органи державного управління, органи місцевого самоврядування), їх посадові і службові особи, а метою діяльності – реалізація публічних інтересів, яка відбувається шляхом використання приписів, встановлення заборон, надання дозволів.

Господарська діяльність, навіть у разі її здійснення управлінськими інститутами публічної влади, спрямована на отримання результату, який має цінову визначеність. У зв'язку з цим слід зазначити, що спори у сфері господарювання за участі управлінських інститутів публічної влади не завжди можуть бути віднесені до компетенції адміністративних судів. Компетенція адміністративних судів, як вказує С.В. Ківалов, поширюється на ті спори, які виникли внаслідок прийняття управлінськими інститутами публічної влади, їх посадовими та службовими особами імперативних рішень, пов'язаних з реалізацією їх компетенції, що має організаційно-розпорядчу сутність [4, с. 35].

Тож, ми пропонуємо визначити у Кодексі адміністративного судочинства поняття владні повноваження як систему управлінських, публічно-правових прав та обов'язків суб'єктів цих повноважень, які здійснюють їх на основі законодавства, в порядку і в спосіб, передбачені законами України для забезпечення реалізації публічного інтересу та захисту прав і свобод людини і громадянина.

Отже, шлях оптимізації з розмежування конкуруючих юрисдикцій спеціалізованих судів передбачає: 1) усунення конкуренції між адміністративними та господарськими судами в частині їх юрисдикції; 2) конкретизація на рівні адміністративного процесуального законодавства поняття «владні повноваження»; 3) скасування господарських судів; 4) передача повноважень місцевих судів як адміністративних окружним адміністративним судам.

Наступним шляхом оптимізації органів судової влади як суб'єктів правоохоронної системи є протидія корупції в органах судової влади як окремий напрям діяльності. Зазначимо, що дане питання є чи не найбільш важливим в контексті розвитку правового регулювання та виконання суддями своїх завдань. Крім того, Україна не може зволікати з реформуванням судів, взявши на себе зобов'язання при підписанні Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [1].

Як вказує І.В. Коліушко, щоб суддя не відчував себе безкарним, потрібно створити

умови для удосконалення системи дисциплінарної відповідальності. Сьогодні вона мало-ефективна — справи про дисциплінарні правопорушення розглядаються кваліфікаційними комісіями за залишковим принципом, а тому значна кількість дисциплінарних проваджень щодо суддів просто закривається після закінчення шестимісячного терміну [5, с. 15].

Так, механізм відповідальності судді і протидії корупції, на наш погляд, передбачає: безпосередню участь громадськості в процесі притягнення судді до дисциплінарної відповідальності (створення комісії з попереднього вивчення скарг і дисциплінарних комісій, які створюються за участю громадськості, до їх складу можуть бути включені представники громадських організацій, вищих навчальних закладів); чіткі підстави і строки притягнення до відповідальності; широкий спектр дисциплінарних стягнень; змагальна дисциплінарна процедура; запровадження перевірки доброчесності суддів та моніторингу способу життя, оприлюднення декларацій про майновий стан. Остання вимога закріплена й у чинному Законі, але вона не виконується.

Однією з основних причин корупції у судовій системі є існування чіткої адміністративної вертикалі: судді залежні від голів судів, голови судів — від голів судів вищого рівня. Більшість корупційних схем замикається саме на головах судів, які наділені широкими повноваженнями: вирішують питання щодо добору і кар'єри суддів; встановлення розміру премій; розподілу квартир для суддів; затвердження графіка відпусток; організації та підвищення кваліфікації суддів.

В таких умовах існуючі гарантії незалежності суддів є дуже хиткими. Рішення цієї проблеми бачиться у створенні таких механізмів, які будуть запобігати сторонньому впливу на суддів. Зокрема, необхідне остаточне усунення підпорядкованості одних судів іншим і обмеження адміністративних повноважень голів судів, які можуть використовуватися для втручання у здійснення судочинства.

Сьогодні більшість вчених і практиків схиляються до думки про необхідність децентралізованої судової системи, що складається з місцевих і апеляційних судів, чотирьох вищих спеціалізованих судів — Вищого адміністративного, Вищого господарського, Вищого кримінального та Вищого цивільного судів, а також Верховного Суду України, який здійснюватиме свої судові функції в пленарному режимі. Однак, свою точку зору щодо цього питання ми уже висвітлили вище.

Отже, на підставі вище викладеного можемо стверджувати, що вказаний шлях оптимізації органів судової влади, а саме протидія корупції всередині системи органів судової влади, передбачає: 1) удосконалення системи дисциплінарної відповідальності; 2) створення таких механізмів, які будуть запобігати сторонньому впливу на суддів; 3) підвищення довіри суспільства до органів судової влади.

Ще одним шляхом оптимізації органів судової влади є вдосконалення структурування та діяльності судових палат у судах як елемента їх внутрішньої спеціалізації.

По суті, судова палата (колегія) — це організаційне утворення, яке позбавлене будь-яких процесуальних та позапроцесуальних повноважень, сформоване з врахуванням існуючих видів правових спорів, підвідомчих конкретному суду, у складі якого і утворено судові палати (колегії).

Тому хоча в структурі судів і існують судові палати, їх не слід розглядати як учасників публічно-правових відносин, а відтак — вони не можуть виступати й учасниками адміністративного судочинства.

Наразі у Вищому господарському суді України функціонує чотири судові палати — з питань банкрутства, з питань податкових спорів, з господарських правовідносин,

а також з питань інтелектуальної власності. Відповідна система спеціалізації судів була введена у відповідних місцевих та апеляційних господарських судах.

Отже, з вище викладеного можна зробити висновок про те, що необхідно оптимізувати судові палати шляхом впровадження розширення внутрішньої і зменшення зовнішньої спеціалізації. На наш погляд, в умовах реформування судової системи України більш обґрунтованим видається скасування зовнішньої спеціалізації судів і запровадження внутрішньої спеціалізації суддів, адже правильне і обґрунтоване вирішення справи покладається на плечі конкретної особи – судді, який повинен мати набір певних особливих професійних здібностей.

На наш погляд, останнім шляхом оптимізації варто назвати вдосконалення процедури добору і кар'єри суддів. Так, в зазначеному нами вище законопроекті передбачається конкурсна основа для доступу до зайняття посади судді в судах всіх рівнів. Крім того, конкурс будуть проходити судді, не тільки ті, що призначаються на посаду вперше, але і ті, які переводяться. Також передбачається безпосередня участь громадськості у процесах добору суддів та питаннях їх кар'єри. Планується запровадження перевірки сумлінності кандидата в судді.

Важливим нововведенням є питання їх підготовки. Розробники вважають, що суддів має готувати автономний орган не тільки на вторинному етапі як Національна школа суддів, але й первинно [6, с. 5].

Отже, оптимізація шляхом підвищення рівня добору суддів та їх кар'єрного зростання передбачає: 1) прозору процедуру проведення конкурсу; підготовку кандидата на посаду судді на першому і до кінцевого етапу; 2) забезпечення участі громадськості у вирішенні всіх важливих питань.

Таким чином, підсумовуючи все вище зазначене, можемо систематизувати шляхи оптимізації органів судової влади з врахуванням окремих аспектів на:

I. Приведення структури органів судової влади та їх діяльності у відповідність до норм і правил законодавства Європейського Союзу;

1) обов'язковість не врахування, а застосування практики Європейського суду з прав людини при вирішенні правових спорів (переформулювання ст. 8 Кодексу адміністративного судочинства [7]);

2) підвищення гарантій незалежності і судів, і суддів (прийняття нового Закону «Про посилення гарантій незалежності судів і суддів», а не тільки суддів);

3) потрібно запровадження всебічного процесуального нагляду судів над діями суб'єктів судочинства (внесення змін у процесуальні кодекси в частині формулювання статті із назвою «Судовий нагляд за діяльністю інших суб'єктів владних повноважень»);

4) вдосконалення української системи фінансування судів (внесення змін до ст. 17 загального Закону, встановлення відповідальності судді за неподання декларації про доходи та витрати);

5) створення в Україні можливостей доступу до правосуддя за рахунок електронної подачі процесуальних документів, а не лише їх надання, як це зараз впроваджується поступово в Україні (внесення змін до процесуальних кодексів в частині формулювання назви статті «Електронний обмін документами»).

II. Поглиблене структурування системи саме адміністративних судів;

1) створення дворівневої системи адміністративних судів (внесення змін до ч.2 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [8]);

2) надання повноважень Верховному Суду України в частині перегляду рішень

судів з питань неоднакового застосування норм матеріального і процесуального права, ревізійного контролю за прийнятими судами ухвалами, реальних повноважень із забезпечення єдності судової практики (внесення змін до процесуальних кодексів);

3) забезпечення при реформуванні системи адміністративних судів їх доступності та незалежності в цілому.

III. Необхідність розмежування конкуруючих юрисдикцій спеціалізованих судів;

1) усунення конкуренції між адміністративними та господарськими судами в частині їх юрисдикції шляхом скасування господарських судів і прийняття про це окремого закону;

2) конкретизація на рівні адміністративного процесуального законодавства поняття «владні повноваження» в ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства [7];

3) передача повноважень місцевих судів як адміністративних окружним адміністративним судам.

IV. Протидія корупції в органах судової влади як окремий напрям діяльності.

1) удосконалення системи дисциплінарної відповідальності шляхом внесення змін до загального Закону;

2) створення таких механізмів, які будуть запобігати сторонньому впливу на суддів;

3) підвищення довіри суспільства до органів судової влади.

V. Вдосконалення та структурування діяльності судових палат у судах як елемента їх внутрішньої спеціалізації.

VI. Вдосконалення процедури добору і кар'єри суддів:

1) прозора процедура проведення конкурсу; підготовка кандидата на посаду судді на першому і до кінцевого етапу (внесення змін до загального Закону);

2) забезпечення участі громадськості у вирішенні всіх важливих питань.

Таким чином, підсумовуючи все вище зазначене можемо констатувати, що підвищення якості судової системи, на нашу думку, сприяло б подальшому удосконаленню правил визначення компетенції судів, подальшому розвитку спеціалізації судів та віднесення до спеціальної компетенції судів розгляд не лише спорів про банкрутство і корпоративних спорів, а також спорів, що впливають з податкових і митних правовідносин, фінансового ринку, інвестиційної та антимонопольної діяльності, оскільки ця діяльність дуже специфічна і вимагає спеціальних знань.

Висновок. Отже, розбудова в Україні сучасної правової держави, що ґрунтується на гуманістичних традиціях європейської спільноти, спонукає вчених-юристів до подальшого вивчення та впровадження у повсякденну діяльність правових норм та інституцій, притаманних сучасному цивілізованому світу. І хоча на становлення української судової системи впливають різні правові сім'ї, однак на тлі широкого нігілізму верств населення необхідним є узгодження структури і змістовного наповнення судової системи, адже прийняття новітнього акту, що регулюватиме систему судів не змінить ситуації в державі, потрібна глобальна переоцінка цінностей, за якої із зростанням правосвідомості населення ближчатиме європейський рівень його життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони: Міжнародний документ від 27 червня 2014 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_%28body%29.pdf

2. Битяк Ю.П., Писаренко Н.Б. Законодавчі засади розмежування компетенції судів загальної юрисдик-

ції // Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України: тези доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції (25-26 січня 2007 року) / за заг. ред. проф. В.В. Комарова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 78-81.

3. Щербина В.С. Господарське право: підручник / В.С. Щербина. – 2-е видання, переробл. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 526 с.

4. Адміністративне судочинство в Україні: теорія, правове регулювання, практика: Монографія. Вип. 1. За заг. ред. С.В. Ківалова, Л.Р. Білої-Тіунової – О., Фенікс, 2013. – 248 с.

5. Колиушко И.В. Реформирование судов: «заговорили» // Юридична практика № 17 (592) від 28 квітня 2009 року. – К., 2009. – С. 15-16.

6. Желтухін Є. Судова реформа: стан і перспективи // Юридична газета. – Київ, 2014. – 28 жовтня (№ 31/32). – С. 1, 4-6.

7. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон від 06.07.2005 № 2747-IV // Голос України від 23.08.2005 р. – № 158.

8. Про судоустрій і статус суддів: Закон від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України від 22.10.2010. – № 41, / № 41-42; № 43; № 44-45 / . – стор. 1468. – стаття 529.

УДК 342

Плашовецький О. А., здобувач,
Львівський університет бізнесу та права

Становлення та розвиток законодавства про вік потерпілого від злочину на території України в X-XIX ст.

В статті проаналізовано особливості становлення та розвитку законодавства про вік потерпілого від злочину на території України в X-XIX ст. Досліджуються особливості кримінально-правового захисту певних вікових груп в Київській Русі та на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Окрему проаналізовано значення віку потерпілого від злочину за кримінальним правом, що діяло на українських землях в XVII-XIX століттях.

Ключові слова: потерпілий від злочину, вік потерпілого, неповнолітній, малолітній.

В статье проанализированы особенности становления и развития законодательства о возрасте потерпевшего от преступления на территории Украины в X-XIX вв. Исследуются особенности уголовно-правовой защиты определенных возрастных групп в Киевской Руси и на украинских землях в составе Великого княжества Литовского. Отдельное проанализировано значение возраста потерпевшего от преступления по уголовному праву, действовавшему на украинских землях в XVII-XIX веках.

Ключевые слова: потерпевший от преступления, возраст потерпевшего, несовершеннолетний, малолетний.

In the article analyzes the features of formation and development of legislation on the age of the victim of the crime on the territory of Ukraine in the X-XIX centuries. The features of criminal law protection of certain age groups in Kievan Rus and Ukrainian lands in the Grand Duchy of Lithuania. Separate analyzes for age of the victim of a crime under the criminal law in force in the Ukrainian lands in XVII-XIX centuries.

Key words: the victim of a crime, the age of the victim, minor, juvenile.